

Pero la explicación para el *hapax* «dei» en la Complutense se encuentra justificado en el *Liber differentiarum*: en donde comenta: *Si bona suscepimus de manu domini. Hebreo. Si bona suscepimus de manu dei*. Es decir, queda documentado que esta excepción a partir de la edición a^F se explica como una adaptación legitimada por la mediación de la lectura del texto hebreo.

Estaremos atentos, pues, a las aportaciones de García Juan, que ha sabido dar un

nuevo impulso a la tendencia creciente de recuperación de los estudios sobre la Biblia Políglota Complutense.

Óscar de la Cruz Palma

Universitat Autònoma de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/faventia.195>

© del autor

AGUILAR MIQUEL, Julia; NAVARRO NOGUERA, Andrea; PÉREZ LAMBÁS, Fernando (eds.)

Traduir els clàssics: història, reflexions i perspectives d'un ofici mil·lenari

Reus: Rhemata Monografias, 2022, 157 p.

ISBN 9788412507836

La reflexió sobre la traducció, almenys sobre la traducció a Occident, va néixer amb els clàssics. Els primers raonaments que hem conservat sobre el procés de traduir, la manera de fer-ho i els seus perquè remunten a Ciceró, que traduïa Demòstenes, i a Sant Jeroni, que girava el grec de la Bíblia. Denham i Dryden, que encara avui, conscientment o inconscient, són citats innombrables vegades pels traductors en els seus criteris de traducció, afirmaven haver traduït com si l'autor hagués estat un anglès del seu temps. I l'autor en qüestió era Virgili. L'altre pol, oposat al model assimilador de Denham i Dryden, és, encara avui, representat per Schleiermacher, que l'any 1813 escrivia sobre els diferents mètodes de traducció. I la seva aproximació, la que avui coneixem com a «estrangeritzadora», partia de les seves reflexions a l'hora de traduir Plató. I al segle xx, un dels traductòlegs més citats i, per dir-ho així, un dels pares de la traductologia moderna, Eugene Nida, partia de la seva experiència com a traductor de la Bíblia a l'anglès.

La reflexió sobre la traducció, doncs, sempre ha anat relacionada amb els problemes concrets que comporta anotar els clàssics. Amb l'adveniment dels *translation*

studies, a la segona meitat del xx, amb la conversió d'aquests estudis en una disciplina concreta, en una carrera universitària, per dir-ho senzillament, la reflexió sobre la traducció dels textos antics ha anat quedant arraconada, tant perquè la disciplina ha quedat en mans d'investigadors que no solen conèixer el llatí ni el grec, com sobretot perquè els responsables d'aquestes reflexions, els que traduïen del llatí i del grec, han passat a ser únicament filòlegs, que molt sovint tenen una concepció única sobre la traducció que no cal reconsiderar: l'anomenada traducció «literal» o «fidel», vulgui dir el que vulgui dir això. Que un volum com el present, editat i escrit per filòlegs, i amb un títol d'allò més eloqüent, vulgui posar al centre la qüestió de la traducció dels clàssics, des de múltiples vessants, és ja una gran notícia i una cosa de la qual ens congratulem abans i tot d'obrir el llibre.

Quan l'obrim veiem de seguida que es tracta d'un compendi d'articles d'allò més variats que toquen múltiples aspectes de la traducció dels clàssics. El volum, però, s'obre amb un pròleg de Jordi Sanchis Llopis i es tanca amb un article, que en realitat és un postfaci, de Lluís Pomer Monferrer, que van en la mateixa direcció:

la «necessitat» de traduir els clàssics a l'estàndard valencià, que ja d'entrada s'endevina com el veritable pretext del volum: servir com a carta de presentació del projecte ARIADNA, que neix, en paraules del seu coordinador, «de la necessitat d'acostar la literatura grega i llatina a un públic valencià de preferència, però no exclusivament» (p. iv), mentre que l'autor del postfaci, Lluís Pomer Monferrer, defensa «la necessitat de fer traduccions dels clàssics grecollatins en la llengua estàndard amb les formes dialectals valencianes» (p. 149).

Entre aquests dos textos, sobre els quals tornaré més endavant, queden tota una sèrie d'articles molt heterogenis, tant per contingut —com sol passar en volums miscel·lanis d'aquesta mena— com per l'aproximació, perquè s'hi agrupen treballs sobre temes molt específics sobre els quals els autors fan una exposició i una anàlisi pregones, així com estats de la qüestió o perspectives més generals. En aquest darrer grup hi trobem, primer, el treball de Raül Garrigasait, que fa una breu presentació sobre el perquè de la Fundació Bernat Metge des d'una aproximació molt interessant, diferent i més informal que la que podem llegir a *Els fundadors* (2020) a partir del concepte de la «inflació simbòlica» dels clàssics, que va afectar el mateix Riba, a més d'oferir una breu perspectiva de la situació actual de la Casa dels Clàssics. També en aquest grup hi ha un estat de la qüestió molt útil sobre les traduccions de la comèdia grega al català per part de Jordi Pérez Asensio, o l'estudi sobre les traduccions ribianes de Sòfocles de Pérez Lambás, potser amb algunes generalitats, com la de considerar que les traduccions poètiques de Riba, sense notes i en vers, són més «rigoroses i erudites» (p. 15) que no les versions anotades en prosa de la Fundació, o bé que el poeta escriu «can» per girar «κυνῶν» per «captar millor el sentit original de les paraules» (p. 19).

D'altra banda, hi ha, per exemple, els treballs d'Andrea Navarro, que fa una anàlisi molt profunda de diferents traduccions de passatges molt concrets de les *Troianes*, a

partir d'un model instrumental de la traducció —això és, el que analitza i valora una traducció a partir de com ha quedat el contingut de l'original que es considera invariable—, prenent com a model les traduccions de Carles Riba i Adrià Piñol. També en aquest grup caldria incloure els dos únics treballs que no toquen cap aspecte de les traduccions catalanes i que, per tant, queden una mica penjats (però no per això són menys interessants), com són l'acurat estudi sobre la traducció a la biblioteca d'Eusebi de Cesarea de Jordi Sanchis Llopis, l'autor del pròleg, o l'estudi completíssim de Mayron Estefan Cantillo Lucuara sobre les traduccions victorians de Safo de Michael Field, nom de ploma de Katherine Harris Bradley i Edith Emma Cooper. Mereix una menció especial el magnífic article de Tomàs Martínez Romero sobre la concepció de la traducció a les diverses llengües romàniques i la seva evolució durant l'edat mitjana, des d'una aproximació literalista que provenia de la sacralització dels textos clàssics i que no pretenia ser autònoma, sinó un «auxili per a la lectura» (p. 96) fins a la valoració de la traducció no com una eina de servei, sinó com un intent de produir un text amb un valor literari per compte propi que rebutja la «translació sense art» (p. 104), quan les llengües romàniques adquireixen finalment una entitat pròpia. En aquesta primera fase, per cert, no som tan lluny dels criteris que sanciona l'anomenada «traducció filològica».

Però, com deia, tots aquests treballs, als quals, per cert, hauria calgut una última correcció editorial, no semblen sinó el pretext per a la presentació del projecte ARIADNA i la seva justificació. No en va els textos que obren i tanquen el volum versen sobre el mateix, cosa que, la veritat, afecta la cohesió, perquè els treballs que trobem entremig, tots ells interessants, no tracten en cap cas la qüestió que ja d'entrada es presenta com el veritable motiu: la necessitat de traduir els clàssics grecollatins «privilegiant les característiques gramaticals i lèxiques de la varietat diatòpica valencia-

na» (p. i), com ja s'està fent, segons se'ns anuncia, en una sèrie de noves traduccions que sortiran a la llum pròximament.

Tant l'autor del pròleg com del postfaci van amb peus de plom a l'hora de presentar els objectius i els perquè del projecte ARIADNA per tal que no se'ls pugui titllar de secessionistes lingüístics. I en efecte, en cap moment es planteja que català i valencià no siguin la mateixa llengua, ni que sigui un projecte que només pugui tenir interès per al País Valencià. Ara bé, a l'hora de presentar el projecte es barregen qüestions diferents. Per exemple, entenem i compartim, sí, la necessitat de traduir «en l'estàndard que geogràficament» correspon als traductors, «en virtut del policentrisme» i de la «llibertat» (p. ii) legítima i necessària que cal a qualsevol traductor, és a dir, a qualsevol escriptor. No hi ha dubte que el fet que un traductor natural del País Valencià faci ús de l'estàndard valencià ho entendrem, primer, com una tria natural i, segon, «com una aportació a la riquesa inestimable de la llengua comuna» (p. v), com ens passa per exemple amb l'*Odissea* de Mira, però en cap cas entenem que la traducció al valencià diferenciada de l'estàndard sigui una «necessitat». Dit d'una altra manera, si la traducció de Mira és admirada i llegida tant dins com fora de València no és perquè calgués una traducció valenciana del poema homèric, sinó perquè era necessària a tot el domini lingüístic del català una nova traducció catalana i en vers de l'*Odissea*; calia, doncs, una alternativa a la de Riba. I el cas és que qui la va traduir és valencià i la va escriure, doncs, en estàndard valencià. Però, en canvi, sí, com es fa en el postfaci, es considera que la traducció al valencià és «necessària» perquè les traduccions en estàndard, que s'associa al barceloní, no serveixen per a un públic valencià, especialment d'educació secundària, si que s'està qüestionant la unitat de la llengua. Una altra cosa és jutjar-les necessàries perquè el registre àulic de moltes traduccions dels clàssics —no només catalanes— les fa indigeribles per als estudiants de secundària,

però això no té res a veure amb l'ús d'una variant dialectal o altra, com els mateixos autors reconeixen, perquè és una cosa que succeeix tant al Principat i les Illes com al País Valencià.

Si, com deia, s'afirma que l'ús d'un «estàndard monolític» (p. 147) produeix «desafecció» entre un públic que no es veu reflectit en el text traduït perquè, en el fons, no en considera la llengua com a pròpia, i es reclama, doncs, textos escrits exclusivament en aquella varietat, sí que es voreja perillosament el discurs secessionista de blavers i gonelles, perquè s'estima que les traduccions escrites en estàndard provoquen el pas a «una *lingua franca* com el castellà» (p. 148). Si tal desafecció es produeix, cosa que no dubtem en cap cas, és per una qüestió sociolingüística i política i, com el mateix responsable del projecte afirma, «l'àmbit per a la solució d'aquests problemes no és el de la traducció, sinó més bé l'educatiu i els mitjans de comunicació» (p. iii). No hi podríem estar més d'acord.

D'altra banda, els pocs criteris de diferenciació de l'estàndard valencià que se'ns exposen ocupen poc més d'una pàgina i si aquests són els únics que el diferencien, ens demanem sincerament per què són tan imperioses, doncs, unes traduccions específicament en estàndard valencià, si no és que parlem de qüestions sociolingüístiques i polítiques que hem quedat que deixàvem fora de l'àmbit de la traducció. Realment un text que no digui «ací» sinó «aquí» no funciona a la Vall d'Albaida? O al revés, una traducció que digui «desset», i no «disset» o «meua» per «meva» no la sentirà com a pròpia un estudiant de Reus o un de Felanitx? Trec els exemples de les formes que ens assenyala el mateix autor (p. 150). Dit d'una altra manera, i entenent que es tracta de llenguatge científic, hi ha de veritat una diferència prou significativa entre els textos escrits pels autors valencians d'aquest volum, en estàndard valencià, respecte a l'únic autor de fora del País Valencià inclòs al llibre com és Raül

Garrigasait? I encara més, realment es creu que aquest projecte és «factible, a nivell editorial», per «la força si més no demogràfica del País Valencià» i per la «bona acceptació, especialment per la docència en secundària» (p. 149)? Al Principat, si més no, les edicions dels clàssics, també les destinades als escolars, es venen amb comptagotes, siguin en català central, en valencià o en mallorquí. No tan sols és, creiem, fer en certa manera el joc als secessionistes, sinó que es cau en el raonament segons el qual aquestes edicions només seran útils per al País Valencià, cosa que no pensem en absolut. Una cosa ben diferent, creiem, és denunciar la centralització editorial barcelonina i la marginació de tota una sèrie de traductors i, per tant, d'escriptors que no són de Barcelona o no hi viuen, amb la qual cosa és impossible no estar d'acord.

Una nova fornada de traduccions al valencià serà una magnífica notícia per a tot el domini lingüístic del català, sens dubte, però no pel fet concret de ser escrites en estàndard valencià, sinó perquè tota traducció aporta un guany i una nova perspectiva sobre el text original, i perquè els lectors catalans, de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, tindran una nova alternativa per acostar-se als textos antics, cosa que, aquesta sí, comportarà «una inestimable riquesa intrínseca» (p. ii).

Eloi Creus

Universitat de Barcelona

<https://doi.org/10.5565/rev/faventia.185>

© de l'autor